

OBNOVA

ČASOPIS ZA KULTURU, DRUŠTVO I POLITIKU

TEMA BROJA:
KOMUNIZAM I SOCIJALIZAM

Broj 13

Zagreb, listopad 2020.

Obnova
Časopis za kulturu, društvo i politiku

Nakladnik

Udruga „Obnova“
Ogranak Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Za nakladnika

Marko Paradžik

Glavni i odgovorni urednik

Marko Paradžik

Voditelj uredništva

Davor Dijanović

Uredništvo

Goran Dejanović

Edin Muftić

Marin Sabolović

Urednik rubrike „Umjetnost“

Ante Brešić Mikulić

Tajnica uredništva

Nera Meštrović

Znanstveni odbor

dr. sc. Krunoslav Brčić-Kostić, Institut „Ruđer Bošković“
doc. dr. sc. Tado Jurić, Hrvatsko katoličko sveučilište
prof. dr. sc. Stipe Kutleša, Institut za filozofiju
doc. dr. sc. Petar Tomev Mitrikeski, Fakultet filozofije i religijskih znanosti

Recenzenti

prof. dr. sc. Tihomir Hunjak, professor emeritus

prof. dr. sc. Mijo Korade, professor emeritus

doc. dr. sc. Vlatka Vukelić

dr.sc. Matijas Baković

Lektura

Tihana Pšenko Miloš

Grafički dizajn, prijelom i priprema za tisak

Tomislav Mustač

Fotografije uz članke vezane uz temu broja

Nera Meštrović

Tisak

Tiskara Zebra

ISSN

1849-0697

Mrežne stranice

www.obnova.com.hr

E-pošta

casopis.obnova@gmail.com

Autori

Dominik Andreić, univ. bacc. hist.dominik.andreic.hr@gmail.com
Goran Andrijanić, mag. novinarstvagoranan@gmail.com
Lucian Borić, mag. croat. boriclucian@gmail.com
Ante Brešić Mikulić, mag. art. ante.b.m@hotmail.com
Anton Cetin, akademski slikar.....acetineve@sympatico.ca
Ivan Knezović, student prava.....ivanknezovic92@gmail.com
Damir Kopljar, bacc. hist.damirhua wei 14@gmail.com
Andrej Kozina, univ. bacc. croat. et phil. akozina2@gmail.com
Dino Ljubić, univ. bacc. ing. naut. uvelavristina@gmail.com
Leo Marić, mag. hist.leomarić91@gmail.com
Franjo Matanović.....franjomatanovic@gmail.com
Danijel Mataković, student ekonomije.....danijelmatakovic@gmail.com
Nera Meštrović, mag arch., mag. ling.nera.mestrovic@gmail.com
Ivo Mišur, mag. ing. ivo.misur@gmail.com
Ivan Novokmet, mag. nov.....ivannovokmet88@gmail.com
Marko Paradžik, mag. iur.theodospara@gmail.com
Ivan Pepić, mag. pol., mag. stud. eur.ivan.pepic@idpi.ba
Igor Petrić.....igorpetric1@gmail.com
Davor Stipan, mag. hist. art.....davorstipan@gmail.com
Dražen Stojanović, vjeroučitelj.....drazen_rama@hotmail.com
Dominik Tomić, student PMF-adominiktomic848@gmail.com
Jure Trutanić, mag. hist., mag. paed.....jure.trutanicfst@gmail.com
Mate Vodarević, mag. iur.

SADRŽAJ

	Riječ urednika	7
TEMA BROJA	Goran Andrijanić RAZGOVOR S RYSZARDOM LEGUTKOM	14
	Dominik Tomić SOVJETSKA RUSIFIKACIJA SREDNJE AZIJE	23
	Damir Kopljar RAZGOVOR S JOSIPOM MIHALJEVIĆEM	37
	Leo Marić SOCIALISM ACROSS THE IRON CURTAIN: SOCIALIST PARTIES IN EAST AND WEST AND THE RECONSTRUCTION OF EUROPE AFTER 1945 (JAN DE GRAAF)	47
	Marko Paradžik RAZGOVOR S VLADIMIROM ŠUMANOVIĆEM	58
	Lucian Borić POVLJEST GOLOG OTOKA (MARTIN PREVIŠIĆ)	69
	Dominik Andreić RAZGOVOR S JOSIPOM JURČEVIĆEM	80
RAZNO	Ivan Knezović CARL SCHMITT, MARAKEŠKI SPORAZUM I ISTANBULSKA KONVENCIJA	107
	Ivan Pepić HAŠKI KRIVOLOV: ANALIZA DOKAZA O CILJEVIMA ZAJEDNIČKOGA ZLOČINAČKOGA POTHVATA U PREDMETU IT-04-74 (MIROSLAV TUĐMAN)	128
	Anton Cetin PRIKAZ RADOVA	145
UMJETNOST	Dino Ljubić THE LAST DOOR - PIKSELIZIRANI SVIJET LOVRCRAFTA I LYNCHA	157
	Ante Brešić Mikulić STAROKATOLIČKA CRKVA U BOGOMOLJU NA OTOKU HVARU	160
	Andrej Kozina 1917.	170
	Nera Meštrović URBANO ISTRAŽIVANJE – KOMENTAR UZ FOTOGRAFIJE 13. BROJA OBNOVE	177

Davor Stipan BOTTICELLI	189
Davor Stipan ASSUNTA	193
Ivo Mišur CRTICE S ISTOKA	197
Dominik Tomić QUIANG	213
Danijel Mataković ZEMLJA JE BILA CRVENA	218
Mate Vodarević ANTIŠA	220
Franjo Matanović IZNAD SUMRAKA	232
Igor Petrić SPOZNAJA NEMOGUĆEG - (PUTOVANJE KROZ PROŠLOST, MALO LIJEVO, MALO DESNO I NATRAG)	233
Dominik Tomić U ŠETNJI KRAJ MARXOVA EPITAF	237
Franjo Matanović OGLEDALO U KOMUNIZMU	239
Jure Trutanić ANTEMURALE CHRISTIANITATIS	240
Ivan Novokmet OJ SINE RODA HRVATSKOGA	241
Jarmila Gospodnetić RIBOLOVAC	242
Dražen Stojanović MEMENTO MORI	244

MARTIN PREVIŠIĆ
POVIJEST GOLOG OTOKA

Fraktura, 2019., 634 str.

Autor: **Lucian Borić**¹

U izdanju Frakture, 2019. godine izašla je knjiga Martina Previšića „Povijest Golog otoka“. Martin Previšić bavi se istraživanjem povijesti socijalističke Jugo-

slavije i Hrvatske od 1945. te povijesti komunizma. Knjiga broji 634 stranice, a podijeljena je na uvodni dio („Zahvale“, „Napomene“ i „Predgovor“), 17 poglavlja koja će redom biti opisana u nastavku, te završni dio („Bilješke“, „Literatura“, „Izvori“, „Svjedočanstva dana autoru“, „Kratice“, „Kazalo imena“ i „O autoru“).

Početak knjige sadržava „Zahvale“ (str. 11 – 15), „Napomene“ (str. 17 – 18) i „Predgovor“ (str. 21 – 29). U „Napomenama“ autor objašnjava stvari koje su prije svega tehničke prirode, no napominje i kako se knjiga, osim na arhivskim izvorima i literaturi, temelji i na brojnim razgovorima s preživjelim logorašima Golog otoka te drugih logora i zatvora iz razdoblja sukoba Tito – Staljin. Napominje i kako su intervjuirani ljudi različite nacionalnosti, čime čitatelju naznačuje kako je u pisanju knjige težio maksimalnoj objektivnosti.

¹ mag. croat., Fakultet hrvatskih studija, boriclucian@gmail.com

U *Predgovoru* autor daje svoj osvrt na problematiku Golog otoka, a čitatelju obznanjuje i kako se zainteresirao za spomenutu problematiku.

„Kako je Staljin prestao biti drug ili Kratka povijest sukoba Tito – Staljin“ (str. 31 – 61) prvo je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Komunistička partija Jugoslavije“ (str. 36 – 37), „Partija u ratu“ (str. 37 – 41), „Staljinizacija Jugoslavije“ (str. 42 – 47), „Uzroci sukoba Tito – Staljin“ (str. 47 – 56) i „Rezolucija Informbiroa 1948.“ (str. 56 – 61). Prije svakog temeljitog istraživanja određene povijesne problematike, potrebno je dati uzročno-posljedični povijesni kontekst, a to autor upravo i iznosi čitatelju ovim uvodnim poglavljem. U crticama autor donosi, kako je i sam naveo, „kratku“ povijest sukoba Tito – Staljin, odnosno sukoba koji će kulminirati rezolucijom Informbiroa 1948. godine te, u konačnici, otvaranjem logora na Golom otoku za Staljinove pristalice.

„(Tko su bili) Staljinovi pristaše ili Ibeovci“ (str. 63 – 98) drugo je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Šok zvan Rezolucija“ (str. 69 – 73), „Staljin je u pravu“ (str. 73 – 77), „Vojna intervencija, rat, strah, IB“ (str. 77 – 83), „Za Staljina, a protiv Tita“ (str. 83 – 86) i „Nacionalnosti, nacionalizam i ibeovci“ (str. 86 – 98). Osim uzročno-posljedičnoga povijesnoga uvoda koji je u knjizi ostvaren prethodnim poglavljem, prije istraživanja ovakve složene tematike potrebno je čitatelju definirati još neke pojedinosti. U ovom slučaju to je pojam „ibeovaca“ (informbiroovaca, ibeaša), odnosno pojam koji će se u nastavku protezati kroz cijelu knjigu. Već na samom početku poglavlja autor upozorava kako je simplifikacija značenja termina „ibeovac“ rezultat odnosa prema Staljinovim pristašama u vrijeme sukoba sa Staljinom, sve do raspada Jugoslavije. S obzirom na to da autor i sâm naznačuje kako je sk-

upina ibeovaca na brojne načine stereotipizirana, od primjerice kar-ijerista, frakcionaša pa do gestapovskih špijuna, jasno je da je riječ o jednoj heterogenoj skupini, koja u konačnici i ne mora sadržavati Staljinove pristalice. Pojam ibeovaca tek će se donekle od osamdesetih godina početi propitkivati u književnosti, a danas, u vremenu otvorenih arhiva i dostupnim uvidom u Udbine dosjee, moguće je napraviti i njegovu temeljitiju analizu. Bez jasnoga tumačenja pojma „ibeovac“, dakako, nije moguće kvalitetno pristupiti glavnoj temi ove knjige – povijesti Golog otoka.

„Udbin kazačok ili Istraga uhapšenih ibeovaca“ (str. 99 – 138) treće je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavljja: „Hapšenje ibeovaca“ (str. 105 – 114), „Istražne metode“ (str. 114 – 131), „Nasilje u istrazi“ (str. 131 – 137) i „Kraj istrage – karakteristika“ (str. 137 – 138). U ovom poglavlju autor opisuje uhićenja ibeovaca i metode istraživanja koje je primjenjivala Udba. U posebnom potpoglavljju ističe i kako se Udba nije libila i nasilnim metodama dokazati nečiju krivnju, najčešće ne dovodeći svoje sumnje u sumnju. Metodološki, autor napominje i kako o priznanjima kažnjenika koja su iznuđivana batinama nije moguće nešto više zaključiti na temelju dosjea ibeovaca, koliko na temelju usmenih svjedočanstava ljudi koji su prolazili torture. U sklopu ovoga poglavlja svakako valja izdvojiti i poseban dokument – *karakteristiku* – koji je imao težinu presude, a u kojem bi istražitelj sažeo zaključke istrage te dao svoje mišljenje o političkoj orijentaciji osobe. Autor donosi i jedan primjer te *karakteristike* (ibeovke Mice Bogdanić) u kojoj se optužena kažnjava s dvije godine „društveno korisnoga rada“, a koje su, prema riječima autora, zapravo značile dvije godine Golog otoka.

„U ime naroda! ili Kažnjavanje i suđenja ibeovaca“ (str. 139 – 165) četvrto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpo-

glavlja: „Administrativni način kažnjavanja – društveno korisni rad“ (str. 144 – 151), „Suđenja ibeovcima“ (str. 151 – 162) i „Javni sudski procesi“ (str. 162 – 165). Nadovezujući se na prethodno poglavlje, u ovom poglavlju autor donosi opise kažnjavanja i suđenja ibeovcima. Kažnjavanje ibeovaca autor je sistematizirao u tri skupine. Prva skupina (*kažnjenci*) obuhvaća administrativni način kažnjavanja, odnosno društveno korisni rad, a od 1948. do 1956. upravo je i najveći broj ibeovaca tako kažnjen. Ovim su putem u većini slučajeva kažnjavani civili za „lakša“ djela ibeovskoga karaktera (npr. organiziranje ibeovskih skupina, širenje neprijateljske propagande). Druga skupina (*osuđenici*) obuhvaća suđenje na sudu, a ovim putem najviše su kažnjavani oficiri i podoficiri Jugoslavenske armije, koji su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa ili su sudjelovali u nekim većim prekršajima, poput izdaje, sabotaže i sl. Treća skupina, iako je bila malobrojna, obuhvaćala je javne sudske procese. Prema riječima autora, Dahauški procesi nisu u izravnoj vezi s Rezolucijom Informbiroa, iako je njihov epilog izravna posljedica raskola 1948. Ovdje je, stoga, riječ o velikim suđenjima bivšim logorašima njemačkoga koncentracijskoga logora Dachau koji su bili optuženi da ih je u logoru zavrbovao Gestapo, da bi kasnije djelovali kao doušnici „imperijalističkih obavještajnih službi“.

„Vlakom u nepoznato (Vojna pošta broj 3234) ili Transport ibeovaca na Goli otok“ (str. 167 – 185) peto je poglavlje, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Vlakom prema Bakru“ (str. 173 – 180) i „U brodu Punat“ (str. 180 – 185). Nakon opisa istraga i kažnjavanja, u ovom poglavlju autor opisuje i iskustva s transporta u „nepoznato“, odnosno u logor na Goli otok, koji bi bio organiziran kada bi se nakupilo kažnjenika iz cijele zemlje. Nakon obavljenoga transporta, uprava logora izdavala bi potvrdu primitka sa žigom „Vo-

jna pošta broj 3234“, što je bila šifra Golog otoka.

„Sloboda okružena morem ili Osnivanje logora na Golom otoku“ (str. 187 – 217) šesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Utemeljenje logora“ (str. 191 – 196), „Prvi ibeovci i prvi dani na Golom otoku“ (str. 197 – 202), „Bosanci dolaze“ (str. 202 – 207) i „Špalir“ (207 – 217). Ovo poglavlje prvo je u nizu koje izravno opisuje iskustva s Golog otoka, u ovom slučaju ona sa samih njegovih početaka. Metodološki, autor pri početku poglavlja napominje kako se o okolnostima osnivanja logora na Golom otoku zna jako malo, kako do danas nisu nađeni nikakvi arhivski dokumenti koji bi rasvijetlili okolnosti njegova planiranja i utemeljenja, ali i kako je, bez obzira na zatvorenost nekih arhiva, posebno onih bivše savezne Udbe u Beogradu (Arhiv Srbije), teško vjerovati da će s vremenom isplivati konkretni dokazi, osobito stoga što se u ljeto 1949. logor stvarao brzo i u gotovo ratnim okolnostima. Do dolaska „Bosanaca“, skupine o čijem se podrijetlu jako malo zna, Goli otok nije bio u tolikoj mjeri surov, no njihovim dolaskom nasilne metode na Golom otoku dosežu puni zamah. Kad je riječ o brutalnosti nasilja na Golom otoku, svakako valja izdvojiti špalir, koji autor detaljno opisuje.

„Arhipelag Goli ili Logori za internaciju ibeovaca u Jugoslaviji“ (str. 219 – 234) sedmo je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Logori za ibeovce u Jugoslaviji“ (str. 224 – 229) i „Logori (radilišta) na Golom otoku“ (str. 229 – 234). Goli otok nije bio jedini logor za internaciju ibeovaca, dapače, autor navodi da se za Goli otok može reći da je bio dio „Arhipelaga Goli“, odnosno mreže zatvora i logora, djelomično ili potpuno namijenjenih za izolaciju Staljinovih pristaša. Kada je prva skupina administrativnih kažnjenika stigla na Goli otok (u dokumentima „Radilište

Mermer“), vojni osuđenici bili su, primjerice, smješteni u zatvor u Staroj Gradiški. Kažnjene žene bile su pak u logoru Ramski rit blizu granice s Rumunjskom pa su preseljene u zatvor Zabela u Požarevcu, te u konačnici u novootvoreni logor na otoku Sv. Grgur nadomak Golog otoka. U ovom poglavlju autor s jedne strane posebno opisuje logor za ibeovce na Golom otoku, a s druge strane život u preostalim logorima za ibeovce u Jugoslaviji.

Socijalističko samoupravljanje i na Golom otoku ili Organizacija logora (str. 235 – 258) osmo je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: *Organizacija logora* (str. 239 – 247) i *Utjecaj nacističkih logora i Gulaga na organizaciju logora na Golom otoku* (str. 247 – 258). U kontekstu opisa logora na Golom otoku, ovo poglavlje nadovezuje se na prethodno. U ovom poglavlju autor povlači usporedbu s elementima nacističkih logora i gulaga koji su utjecali na organizaciju logora na Golom otoku. Sve to pokazuje temeljitost zahvata glavne tematike ove knjige.

„Jutro do noći ili Dan na Golom otoku“ (str. 259 – 289) deveto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Nesvakidašnja svakodnevica“ (str. 263 – 274), „Praznici na Golom otoku“ (str. 274 – 277), „Drugarska ljubav u logoru“ (str. 277 – 279), „Posjeti i pisma“ (str. 279 – 284) i „Posjet Aleksandra Rankovića“ (str. 284 – 289). U ovom poglavlju detaljno se opisuju svakodnevna iskustva golotočana, s tim što su u posebnim potpoglavljima istaknute i neke stvari koje današnjem čovjeku nisu među prvima pri pomisli na Goli otok – način provođenja praznika, homoseksualnost među logorašima, ali i posjeti i pisma. Posebno potpoglavlje dotiče se i prvoga posjeta nekog visokog funkcionara logoru, u ovom slučaju Aleksandra Rankovića (21. kolovoza 1951.).

„Pedagogija nove klase ili Politički preodgoj ibeovaca“ (str. 291 – 346) deseto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Posjet Jove Kapičića“ (str. 298 – 300), „‘Bosanci’ razbijaju ibeovsku solidarnost“ (str. 300 – 308), „Udba uvodi nasilje u logor“ (str. 308 – 311), „Politička konferencija i iznošenje stava“ (str. 312 – 318), „Bojkot – dno logorske hijerarhije“ (str. 318 – 324), „Dopuna zapisnika – kapitulacija golootočana“ (str. 324 – 330), „Kolektiv – mirnije golootočke vode“ (str. 331 – 334), „Drug na druga“ (str. 334 – 344) i „Kraj procesa političkog preodgoja“ (str. 344 – 346). Glavna funkcija Gologa otoka bila je politički preodgojiti internirane ibeovce, a ovo poglavlje posvećeno je upravo tome. U sklopu ovoga poglavlja svakako valja izdvojiti i posjet Jove Kapičića koji se, čini se, zbio netom prije dolaska „Bosanaca“, a koji je uvelike nagovijestio buduće događaje na Golom otoku. Kapičić je, inače, bio Rankovićev glavni operativac i njegov zamjenik. Ovo poglavlje dodatno oslikava surovost Golog otoka, a u tu svrhu, primjerice, svakako valja izdvojiti posebno potpoglavlje koje se dotiče *bojkota*, odnosno kazne koja je bila glavni instrument prisile kažnjениka na suradnju s Udbom.

„‘Preduzeće Mermer’ ili Rad i proizvodnja na Golom otoku“ (str. 347–377) jedanaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Proizvodni pogoni i poslovi u logoru“ (str. 355 – 367), „Udbi svi prihodi privrede Gologa otoka“ (str. 367 – 373) i „Rad izvan logora na Golom otoku“ (str. 373 – 377). Povijesna znanost uvijek ima dvije istine i ne imajući to na umu, povjesničar ne može kvalitetno obraditi neku povijesnu temu, tim više ako se tema dotiče za hrvatske prilike još uvijek „škakljivoga“ 20. stoljeća. Da je autor toga svjestan, možda upravo najbolje potvrđuje ovo poglavlje, u kojem autor razbija uvriježeno mišljenje kako je logor na Golom

otoku bio mjesto besciljnoga i besmislenoga sizifovskoga rada. Iako su neki oblici fizičkoga rada na Golom otoku djelovali besmisleno, brojni radovi, poput primjerice finije obrade drva za proizvodnju namještaja, u konačnici su mogli donositi i određeni profit. Naravno, organizacijom, kao i zaradom golootočke privrede gospodarila je Udba, čemu je također posvećeno posebno poglavlje.

„Partizanska kuga opet hara ili Bolest i smrt na Golom otoku“ (str. 379 – 408) dvanaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Bolesti“ (str. 383 – 390), „Epidemija dizenterije“ (str. 390 – 391), „Epidemija pjegavog tifusa“ (str. 392 – 396), „Zdravstvena služba“ (str. 396 – 398), „Umiranje“ (str. 398 – 404) i „Groblja“ (str. 405 – 408). Brojni ne higijenski uvjeti u kojima su boravili golootočani svakako su bili pogodni za razvoj brojnih bolesti i epidemija, a upravo to je detaljno opisano u ovom poglavlju.

„Jadranski Большо́й теа́тр ili Kulturni sadržaji na Golom otoku“ (str. 409 – 422) trinaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Kazalište“ (str. 413 – 418), „Glazba i filmske projekcije na Golom otoku“ (str. 418 – 420) i „Razglasna stanica“ (str. 420 – 422). U ovom poglavlju autor također obrađuje neke stvari koje današnjem čovjeku zasigurno nisu u njegovoj pomisli na Goli otok, no tih je stvari svakako bilo i u ovom slučaju dotiču se zabave. Uz poglavlje o proizvodnji na Golom otoku, ovo poglavlje možda najbolje pokazuje kako je autor na jedan temeljit, no prije svega objektivan način, pristupio složenoj tematici Golog otoka.

„Kuferaši se vraćaju kući ili Petrova rupa“ (str. 423 – 456) četrnaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Logoraši Petrove rupe“ (str. 428 – 431), „Tito ili Kusovac – tko nakon Gorkića?“ (str. 432 – 437), „Gustinčićeva stara i Titova

nova Partija“ (str. 437 – 441), „Vi ste isključena Partija“ (str. 441 – 447), „Izgled Petrove rupe“ (str. 447 – 449) i „U Petrovoj rupi“ (str. 449 – 456). Ovo poglavlje posvećeno je Petrovoj rupi, odnosno logoru izgrađenom u dubini Golog otoka u prvoj polovici 1950., koji je bio namijenjen izolaciji najtvrdih visokopozicioniranih ibeovaca. Taj logor ujedno je bio i najveća tajna Golog otoka, strogo čuvana od ostalih logoraša iz susjednih logora na Golom otoku i kao takav sasvim sigurno zavrjeđuje posebno poglavlje. Osim toga, ovo poglavlje obrađuje i biografije nekih istaknutih partijskih članova koji su internirani u Petrovu rupu („Radilište 101“), a koje su dio partijskih debata koje sežu mnogo ranije od 1948. godine. Ovo poglavlje predstavlja stoga nastavak dosadašnje historiografske analize frakcijskih borbi unutar KPJ.

„Matematički smisao nasilja ili Goli otok u brojevima“ (str. 457 – 484) petnaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja: „Broj ibeovaca na Golom otoku i drugim mjestima internacije“ (str. 461 – 469) i „Odnos jugoslavenskog vanjskopolitičkog položaja i ritma hapšenja ibeovaca te metoda primjenjivanih na Golom otoku“ (str. 469 – 484). Važan dio brojnih povijesnih tema 20. stoljeća su i brojke koje su, ovisno o političkim okolnostima, nerijetko i promjenjive u povijesnoj znanosti i istraživanjima. U ovom poglavlju iznesen je i pregled dosadašnjih procjena brojki, a natuknuto je i kako do 1980., odnosno Titove smrti, nije postojala mogućnost javne debate o događajima na Golom otoku. Zbog toga se prve brojke upravo i javljaju tijekom 80-ih godina 20. stoljeća.

„S Otoka na otok ili Ibeovci na slobodi“ (str. 485 – 534) šesnaesto je u nizu poglavlja, a podijeljeno je na sljedeća potpoglavlja:

„Obaveza – uvjet izlaska s Golog otoka“ (str. 489 – 495), „Ibeovci na slobodi – društveni bojkot“ (str. 495 – 509), „Ibeovci prate ibeovce“ (str. 509 – 523) i „Partijske kategorije za ibeovce“ (str. 523 – 534). Ovo poglavlje dotiče se života ibeovaca nakon što su pušteni iz logora. S obzirom na to da je s ibeovcima koji su pušteni s Golog otoka kontakt često bio izbjegavan, ali i da su teško dolazili do zaposlenja nakon toga, logično je da su se ponovno našli u jednoj „izoliranoj“ situaciji. Zbog toga je možda upravo i najprikladniji naslov poglavlja „S Otoka na otok“, jer „otok“ često simbolizira izolaciju i samoću.

„Vidi li se s Golog otoka Moskva?“ (str. 535 – 555) sedamnaesto je i posljednje u nizu poglavlja. U zaključnom poglavlju autor se pozabavio pitanjima što je Goli otok značio kad je otvoren, što znači danas, kakav je utjecaj imao na društvo, gdje je njegovo mjesto u našoj povijesti i povijesti 20. stoljeća te kako je obilježio svakog pojedinog logoraša.

Na kraju knjige nalaze se još „Bilješke“ (str. 557 – 604), „Literatura“ (str. 605 – 610), „Izvori“ (str. 611 – 615), „Svjedočanstva dana autoru“ (str. 617), „Kratice“ (str. 619 – 621), „Kazalo imena“ (str. 623 – 632) i „O autoru“ (str. 633 – 634). Valja još natuknuti da osim arhivskih (koji nisu posebno natuknuti), „Izvori“ sadržavaju i dijelove „Novine i časopisi“ (str. 614), „Igrani filmovi, dokumentarni filmovi, televizijske emisije“ (str. 614 – 615) i „Internetski izvori“ (str. 615).

Ovu knjigu preporučio bih svakome koga zanima 20. stoljeće, osobito stoga što zorno prikazuje kako metodološki objektivno pristupiti istraživanju 20. stoljeća. Osim toga, Goli je otok danas,

nažalost, i zapušteno mjesto ogromnoga turističkoga potencijala. Vjerujem da će ova knjiga bar probuditi svijest nadležnih i da će Goli otok, osim tmurne strane koju je već pružio, jednoga dana ugledati i svoju svjetliju stranu.

Politika dugo nije dopuštala otvaranje teme Golog otoka, a jedina možda veća strahota za bivše logoraše od one proživljene na Golom otoku bila bi ta da istinu o Golom sačuvaju samo za sebe. Martin Previšić, srećom, uspio je ovjekovječiti dio njihovih svjedočanstava, a kao što je i sam natuknuo na početku knjige – u trenutku objavljivanja ove knjige više od polovice ispitanih logoraša nažalost je preminulo. Mogu jedino vjerovati kako će sadašnje i buduće generacije povjesničara slijediti Previšićev primjer i dodatno razraditi neke druge teme iz 20. stoljeća.

Osim objektivnoga pristupa, knjiga zorno prikazuje i kako interdisciplinarno pristupiti povijesnoj tematici jer, kako se moglo vidjeti, pojedina poglavlja obrađuju i medicinske (bolesti i epidemije na Golom), kulturološke (kazalište, glazbene i filmske projekcije na Golom), pedagoške (politički preodgoj ibeovaca) ili, primjerice, gospodarsko-ekonomske aspekte (rad i proizvodnja na Golom) glavne povijesne tematike. Knjiga svakako daje i odličnu podlogu za daljnje istraživanje frakcijskih borbi unutar Partije, na što otpada možda i najveći dio povijesti Druge Jugoslavije.